

כהנא היה הראשון שפירק במוצהר את הנוסחה "יהודית ודמוקרטית", ביטל את ההבחנה בין אזרחים ללא-אזרחים והציע את הזהות היהודית כבסיס בלעדי לסולידריות חברתית. המפלגות החרדיות, וש"ס בראשן, למדו ממנו, מדעת או שלא מדעת, כי תפיסת היהדות כעיקרון סולידרי בלבדי יכולה לשמש כמכשיר ארגוני יעיל בקרב ציבור הבוחרים המזרחים.

יואב פלד

מדינה יהודית ומדינה דמוקרטית לא הולכות יחד (יגאל עמיר).

ב-18 באוקטובר 1988 קיבל בית המשפט העליון, בשבתו כבית משפט לערעורי בחירות, החלטה חסרת תקדים בהיסטוריה המשפטית של ישראל: הוא אישר את החלטתה של ועדת הבחירות המרכזית לפסול רשימה, שהיתה מיוצגת בכנסת, מלהשתתף בבחירות הבאות. הרשימה, רשימת כך, נפסלה משום שקראה תיגר על הגדרתה המקובלת של המדינה כמדינה יהודית ודמוקרטית – הגדרה שב-1985 זכתה להגנתו של חוק יסוד: הכנסת.

מרכיב יסודי באידיאולוגיה של תנועת כך ובמשנתו של מנהיגה, הרב מאיר כהנא, היה הטענה שקיומו של מיעוט לא-יהודי משמעותי בישראל הופך את הגדרת המדינה כיהודית וכדמוקרטית לבלתי אפשרית: כמדינה יהודית, ישראל חייבת להעדיף את אזרחיה היהודים על פני הערבים; כמדינה דמוקרטית, היא חייבת להתייחס באופן שווה אל שתי הקבוצות ולהיות מדינתם של כל אזרחיה. הפתרון לדילמה זו, לדעת כהנא, היה גירושם של כל הפלסטינים, אזרחים ולא-אזרחים כאחד, מתחומי ארץ-ישראל, וכינונה של "דמוקרטיה יהודית" על פי ההלכה. השארת הפלסטינים בתחומי המדינה היהודית (שלדעת כהנא היתה חייבת לכלול, כמובן, את כל שטחי ארץ-ישראל השלמה) דנה אותם בהכרח למעמד של אזרחים סוג ב'. מכיוון שהפלסטינים לעולם לא יסכימו למעמד כזה, סכסוך מתמיד בינם לבין היהודים יהיה בלתי נמנע.

בספר *"...לשכנים בעיניכם..."*¹ שכתב כהנא בשבתו במעצר מינהלי בכלא רמלה ב-1980, הוא הוסיף בראשונה נדבך כלכלי-חברתי לניתוח שלו (כהנא 1980). שהותו בכלא הפגישה את כהנא עם תוצאותיו המוח-שיות של כישלון ה"קליטה באמצעות מודרניזציה" – ה"קליטה" שהעולים המזרחים היו אמורים לעבור בישראל – ועוררה את התעניינותו בבעיות חברתיות והכלכליות של האוכלוסייה המזרחית הענייה. את שורשי בעיות אלה תלה כהנא ביחס המועדף כביכול שמקבלים אזרחי המדינה הפלסטינים מהרשויות, ובהשפעתה של העבודה הפלסטינית הזולה על

שוק העבודה בישראל. הרטוריקה שאימץ בסוגיות אלה נבנתה משני יסודות שונים: מצד אחד, האשמות פרועות וחסרות בסיס על אודות אפלייתם לטובה של הפלסטינים במיסוי, בתקציבים ממשלתיים, בקבלה ללימודים גבוהים ובאמצעות הפטור משירות צבאי; מצד אחר, ניתוח פשטני, אך לא משולל יסוד, של השפעות העבודה הפלסטינית הזולה על מבנה התעסוקה ועל רמות השכר של הפועלים היהודים בישראל.

בעקבות מלחמת ששת הימים, טען כהנא, "פועלים מהשטחים נהרו לישראל לעבוד תמורת שכר נמוך שחיסל עבודה יהודית, ליצור מאגר קבוע של 'עובדים שחורים' זולים שהרס את מוסר העבודה היהודי, וליצור תלות ישראלית בערבים" (שם, 222). זמינותה של עבודה ערבית זולה הביאה את היהודים לתעב עבודה פיסית והגבירה את תלות המשק בפועלים הערבים. יתרה מזו, "שכירת ילדים ונשים ערבים בשכר שאינו אלא שכר עבדות לא זו בלבד שיש בה משום מניעת עבודה מיהודים, שאינם יכולים לעבוד תמורת שכר כה נמוך, אלא שיש בה משום חרפה וזוועה מוסריות ומשחיתות את האופי היהודי" (שם, 227).

במערכת הבחירות של 1984 הדגיש כהנא הדגשת יתר את בעיית האבטלה (היהודית) ואת הרעת התנאים הכלכליים בפריפריה. מסמך פנימי של תנועת כך, "הדרך לנצחון: מדריך לפעיל 'כך'", נפתח בהדגשת הצורך בפעולה בעיירות הפיתוח שבהן, כך הוערך, גדול פוטנציאל התמיכה במפלגה. כן נקבע, כי "אבטלה גוברת אשר התפשטה בעטייה של עבודה ערבית" היא מיתר שעליו יש לפרוט בעת פנייה לקהילות אלה. נקודת מפתח במצע כך בבחירות 1984 היתה קריאה ל"חיסול העוני המביש" בקרב יהודים, על ידי ביטול מתן ההטבות הכלכליות לערבים והפניית כספים אלה להכנת תוכניות חברתיות למען יהודים. בעצרת בחירות ברמת-גן האשים כהנא פועלים ערבים, המוכנים לבצע כל עבודה תמורת שכר קיום מינימלי, בהחרפת האבטלה בקרב צעירים יהודים משוחררי צבא.

הפתרונות שהציע כהנא לבעיות אלה לא היו בלתי מוכרים בהיס-טוריה של ההתיישבות הציונית, אם כי הוא הציג אותם באופן בוטה



מאיר כהנא, "...לשכים בעיניכם...", הוצאת המכון לרעיון היהודי, ירושלים, 1980.



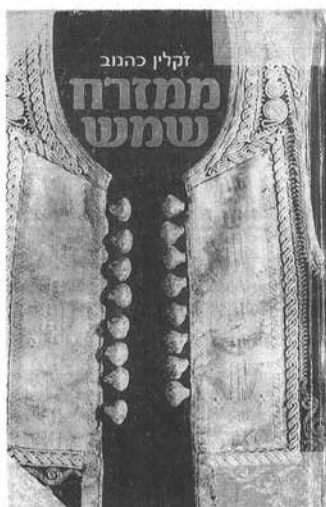
"מי לה אלינו". מודעה על הופעה של מאיר כהנא באוניברסיטת תל אביב, מאי 1977.

אוכלוסייה מזרחית ענייה. באזורים אלה קיבלה רשימת כך יותר מ-3 אחוזים מן הקולות, לעומת 1.2 אחוזים שקיבלה בקרב כלל הבוחרים (בהתנחלויות הגדה המערבית קיבלה כך 6 אחוזים מן הקולות, אבל אלה תרמו לה 500 קולות בלבד). מסקר שערכתי לקראת בחירות 1988 בשמונה עיירות פיתוח, באזורי הארץ השונים שבתחומי הקו הירוק, עלה כי לו הבחירות נערכו אז (אפריל 1988, לפני פסילתה של כך) היה כהנא זוכה ב-8.5 אחוזים מקולות הבוחרים בעיירות אלה. שיעור תמיכה זה היה עושה את כך לרשימה השלישית בגודלה בעיירות הפיתוח, אחרי הליכוד ומפלגת העבודה.

את שיעורי התמיכה הגבוהים יחסית, שלהם זכתה תנועת כך בקרב תושבי השכונות ועיירות הפיתוח, ניתן להבין על רקע מיקומם החברתי של המזרחים, ובעיקר של העניים שביניהם, בחברה הישראלית. על פי כל המדדים החברתיים-כלכליים המקובלים – השכלה, הכנסה, יוקרה תעסוקתית, צפיפות דיור וכדומה – מצויים המזרחים בתווך, בין היהודים האשכנזים לבין הפלסטינים אזרחי ישראל (מיקומם של הפלסטינים המתגוררים בשטחים הכבושים נמוך, כמובן, אף מזה של הפלסטינים

במיוחד: "עבודה עברית" ו"טרנספר". כשיגורשו הערבים מארץ-ישראל, טען, יצטרכו היהודים לשוב לעבודה; מעסיקים יהודים יאלצו לשלם שכר עבודה הוגן; והממשלה תצטרך לזווג תוכנית חירום להקמת "גדודי עבודה" יהודיים. כן יחויבו כל תלמידי בתי הספר התיכוניים והסטודנטים באוניברסיטאות בחודשיים של עבודה גופנית בשנה (הרעיון שהפועלים הפלסטינים יוחלפו בפועלים זרים לא עלה מן הסתם בדעתו של כהנא). עד שיתרחש הטרנספר, יש להטיל עונשים כבדים על מעבידים המשלמים לערבים פחות משכר מינימום, מעסיקים ילדים ערבים, או מניחים לפוע-ליהם (הערבים) לעבוד בתנאים מסוכנים. שכן, בנוסף לנזק הכלכלי הנגרם מנוהגים כאלה, המעוררים העסקת ערבים, הם גם פסולים מבחינה מוסרית (שם, 227, 231).

מאז עלייתו מארצות-הברית לישראל, ב-1971, התמודד הרב כהנא ארבע פעמים בבחירות לכנסת. רק בפעם הרביעית, ב-1984, הצליח לעבור את אחוז החסימה (שהיה אז אחוז אחד בלבד) ולהיבחר לכנסת בזכות 25,907 קולות. כפי שצפה, את מירב התמיכה האלקטורלית קיבלה רשימתו בעיירות פיתוח ובשכונות מצוקה, כלומר: בריכוזים של



'ממזרח שמש', מסות מאת ז'קלין כהנוב, הוצאת יריב בשיתוף הוצאת הדר, תל-אביב.

1978 + מופיע גיליון ראשון של מוניטין, "המגזין שקורה עכשיו", בעריכת אדם ברוך. העיתון מציג את עצמו לקוראיו: "הגיל הממוצע של האנשים העושים את מוניטין הוא 36. השקפת עולמם המשותפת היא, בקווים כלליים, ליברלית מלאה... מוניטין הוא מוצר מובהק של תרבות ושל חברת הפנאי הישראלית". < שבועון דתי חדש, צופר - שבועון חדשות לעניינים דתיים, מופיע ב"מתכונת העולם הזה". < דינקן עצמי, תערוכה של יעקב מישורי בגלריה ג'ולי מ. < בקניאם לנעמן, מאת בנימין תמוז; אבות אבותינו, של איטאלו קאלווינו, בתרגום גאיו שילוני. < הלונה חורבנית, מהתלה תיאטרונית מאת חנוך לוין ובבימויו, בקאמרי. < הביתה הביתה, מחזה מאת יהושע סובול, מוצג בהבימה, בבימוי עומרי ניצן.

אוקטובר 5 < להיטון מסכם את השנה במוסיקה וכותב על אופנת הפאנק: "הפאנק צמח בלונדון על רקע סוציאלי. בישראל הוא אופנה לחיקוי, שאם יש בה מסר חברתי הריהו הצבעה על חידלון, שעמום וטמטום מוחין בקרב הגיל הצעיר". 8 < יומן, החלק הראשון מיומנו המצולם של דוד פרלוב מהשנים 1973-1978, משודר בטלוויזיה. 20 < השבועון הקומוניסטי אל טליעה, המופיע במזרח ירושלים, מגיש עתירה לבג"ץ נגד הצנזורה, לאחר שזו פסלה באופן שרירותי, לטענתו, חמישה מעמדי העיתון. 31 < סכסוך בין ועדת העורכים לבין הממשלה בעקבות צנזורה חריפה על ידיעות פוליטיות הקשורות לתהליך השלום.

+ מלחמת אזרחים בלבנון. הסורים טובחים בנוצרים בביירות. מתעורר ויכוח על הצורך בהתערבות ישראלית והתייצבות לצד הנוצרים. ס. יזהר כותב על החובה המוסרית לסייע לנוצרים, אחרת נאבד "אותו מעט המפלה את האנושי מהלא-אנושי - את הרגישות לעול... את הריצה הראשונית לשמע זעקות נשחט בידי שוחט". < בועז עברון בידענות אחרונות: "אשרור הכנסת את הסכם קמפ דייוויד משמעו, בין היתר, תחילת התמוטטותו הבלתי נמנעת של המיתוס ההתיישבותי". < מופיע מחברות למחקר ולביקורת, בעריכת שלמה סבירסקי וקבוצת חוקרים מהחוג לסוציולוגיה באוניברסיטת חיפה. העורכים מודיעים שיעודדו מתודות לא פוזיטיביסטיות כדי לחקור את היחסים המעמדיים בחברה הישראלית, "במגמה לתרום לניתוח יחסים של דיכוי, אפליה, ניכור ונחשלות". < רואים אור: תרגום עברי של גברים בשמש, מאת הסופר הפלסטיני ע'סאן כנפאני: שני סיפורים על עולמו של פליט פלסטיני; העשב והחול, רומן מאת דוד שיץ: סיפורו של ילד יהודי פליט בתום מלחמת העולם השנייה; לחינת עם התנ"ך, אלבום מלווה בטקסטים, מאת משה דיין; אמת בצל המלחמה, מאת אל"מ (מיל.) יעקב חסדאי; ביקורת חריפה על צה"ל בעקבות מלחמת יום הכיפורים; עשבל, רומן מאת אהרן מגד. < יבנחם, תערוכת צילומים של יורם להמן בגלריה ג'ולי מ.

נובמבר 10 < מועצת הקיבוץ המאוחד מאשרת את ההצעה לאיחוד עם איחוד הקבוצות והקיבוצים. 14 < ידיעות בעיתונים: הממשל הצבאי מטיל פיקוח חמור על כינוסים פוליטיים בשטחים, באמצעות הפעלת החוק הירדני שקובע כי מארגני כינוסים יחויבו בהגשת רשימת הנואמים ונאומיהם מראש. 15 < חברי הכנסת גאולה כהן, משה שמיר וחיים דרוקמן פותחים במאבק נגד מנחם בגין וההסכם עם מצרים, ומקיימים שביתת שבת מול משרד ראש הממשלה, בקריאה: "ממשלת ישראל על סף תהום, עיצרו". 19 < אנשי גוש אמונים מפגינים בחוצות הערים הגדולות במדי אש"ף, במחאה על תוכנית האוטונומיה. 20 < מטען חבלה מתפוצץ באוטובוס שהיה בדרכו מים המלח לירושלים. ארבעה הרוגים וארבעים פצועים. < ראשי מועצות מקומיות ועיריות פיתוח יהודיות בגליל עורכים כנס בכרמיאל, דנים ב"הקצנת העמדות של הערבים תושבי הגליל" וקוראים לפעול "בלי בושה ליהוד הגליל".

+ מנחם בגין ואנואר סאדאת מוכרזים כחתני פרס נובל לשלום. בעקבות ההכרזה שולחת מועצת נטורי קרתא מכתב לנשיא ארה"ב, ג'ימי קרטר, שבו היא טוענת ש"לשווא ניתן הפרס לבגין", מציעה לקרטר "לזנוח את הסוס הטרויאני הנקרא ישראל" ולפרק את המדינה הציונית. < הסרט חרבת-מזעה נאסר למכירה לתחנות שידור בחו"ל, למרות הביקוש. על אף זאת, הסרט משודר בטלוויזיה הירדנית לרגל יום פלסטין. < גל של ספרי מדע בדיוני. מופיע המגזין פנטסיה

אזרחי ישראל). ברבדים הנמוכים של שוק העבודה הישראלי התקיימה ומתקיימת תחרות בין פועלים מזרחים לבין פועלים פלסטינים, תופעה שבלטה אף יותר לפני האינתיפאדה (לאחר הסכם אוסלו הועתקה תחרות זו, במידה רבה, מתחומי מדינת ישראל לתחומי הרשות הפלסטינית ומדינות ערב השכנות). לפיכך, אין להתפלל כי לפחות בעיני חלק מהפועלים המזרחים הללו, גירושם של הפלסטינים מתחומי ארץ-ישראל נתפס כפתרון לא בלתי סביר למצוקתם התעסוקתית ולרמות השכר הנמוכות שלהם.

ועדת הבחירות המרכזית ביקשה לפסול את רשימת כך כבר לקראת הבחירות לכנסת ה-11, ב-1984. נימוקה היו:

כי רשימה זו דוגלת בעקרונות גזעניים ואנטי דמוקרטיים העומדים בסתירה להכרזות העצמאות של מדינת ישראל, תומכת בגלוי במעשי טרור, מנסה ללבות שנאה ואיבה בין חלקים שונים של האוכלוסייה בישראל, מתכוונת לפגוע ברגשות וערכים דתיים של חלק מאזרחי המדינה ושוללת במטרותיה את אושיות היסוד של המשטר הדמוקרטי בישראל (ניימן 1985, 238; ההדגשות נוספו).

הוועדה אף פסלה את הרשימה המתקדמת לשלום, שקראה גם היא תיגר על הקהירנטיזם של הנוסחה "מדינה יהודית ודמוקרטית", אם כי מהכיוון ההפוך, הדמוקרטי.

בית המשפט העליון ביטל כידוע את שתי החלטות הפסילה, מנימוקים שונים: במקרה של כך ההנמקה היתה שאין לוועדה סמכות חוקית לפסול רשימה כלשהי בשל מצעה, ואחדים מהשופטים המליצו בפני הכנסת להעניק לוועדה סמכות כזו. במקרה של הרשימה המתקדמת לשלום נאמר, בעקבות תקדים אל ארד (1965), כי הוועדה פעלה בתחום סמכותה, בקובעה כי יש לפסול רשימה השוללת את קיומה של מדינת ישראל, ואולם, בית המשפט לא מצא ראיות מספיקות לכך שלרשימה המתקדמת לשלום אמנם היו כוונות כאלה. מצירוף שתי ההנמקות עולה, כי שלילת היסוד הדמוקרטי במנטרה "מדינה יהודית ודמוקרטית" אינה מהווה שלילת קיומה של המדינה, בעוד ששלילת היסוד היהודי מהווה שלילה כזו. מדינת ישראל תוכל להתקיים אם כן כמדינה יהודית לא-דמוקרטית, אך לא כמדינה דמוקרטית לא-יהודית.

בעקבות המלצת בית המשפט העליון תוקן חוק יסוד: הכנסת ב-1985, ונקבע כי ניתן לפסול רשימה מלהשתתף בבחירות לכנסת אם היא שוללת את אופיה של מדינת ישראל כמדינת העם היהודי, שוללת את אופיה הדמוקרטי של המדינה או מסיתה לגזענות. על סמך תיקון זה נפסלה רשימת כך מלהשתתף בבחירות לכנסת ה-12, ב-1988.

הסיבה לפסילת רשימת כך לא היתה עצם קריאתה לטרנספר, שכן שלוש רשימות נוספות שדגלו, בניסוחים שונים, בטרנספר – התחיה, צומת ומולדת – לא נפסלו (אפשרות פסילה נידונה ברצינות רק לגבי מולדת). רשימת כך נפסלה משום שבמצעה, כמו גם בכתביו של כהנא, לא נעשתה הבחנה בין הפלסטינים אזרחי ישראל לאלה שאינם אזרחים.

מפלגות הטרנספר האחרות ביקשו להחיל את תוכניתן על הפלסטינים בשטחים הכבושים בלבד. כך, לעומת זאת, ביקשה לגרש את הפלסטינים כולם, ללא הבדל אזרחות. אופיה הדמוקרטי של מדינת ישראל נשלל, כך מתברר, כאשר מבקשים לפגוע באזרחיה הערבים, אך לא בנתיניה חסרי האזרחות בשטחים הכבושים (שבהם המדינה פוגעת ממילא, במסגרת הגזירות השונות של משטר הכיבוש).

ביטולה הרטורי של ההבחנה בין אזרחים ללא-אזרחים היה נקודת התורפה המשפטית בהגותו הפוליטית של כהנא, כמו גם האיום המרכזי כלפי הסדר הלגיטימיוני ששרר במדינת ישראל. אך ביטול הבחנה זו היה, לטענתי, גם תרומתו החשובה ביותר של כהנא לשיח הפוליטי בישראל וסיבה מרכזית נוספת לתמיכת המזרחים העניים בו. כדי להגן על טענה זו, ברצוני לבחון את ההנמקות האידאולוגיות שנתן הממסד האשכנזי לאפליית המזרחים בישראל.

מן ההבחנה בין "פועלים אידיאליסטים" אשכנזים ל"פועלים טבעיים" תימנים בתקופת העלייה השנייה, דרך הבחנתו של פרופ' ש.ג. אייזנשטדט בין "עולים" אשכנזים ל"מהגרים" מזרחים בשנות הארבעים, ועד להבחנה בין "מצוינים" אשכנזים ל"טעונים טיפוח" מזרחים מאז שנות השישים – דחיקתם של המזרחים לשולי החברה הישראלית הוצדקה תמיד במונחי עליונותם התרבותית של האשכנזים. לעליונות זו היו, על פי הטענה, שני מרכיבים: האשכנזים היו, והנם, מודרניים יותר ומחויבים יותר, מבחינה אידאולוגית, לציונות. המסר שהועבר למזרחים, מאז ראשית ההתיישבות הציונית ועד היום, הוא שהשתתפות מלאה במרכז החברה הישראלית דורשת רמות גבוהות יותר של מודרניות ושל מחויבות ציונית מאלה שיש למרביתם בכל רגע נתון. דחיקתם לשוליים החברתיים מוצדקת אם כן מבחינה תרבותית, או מבחינת יכולתם לתרום למימוש הפרויקט הציוני, ועם זאת היא זמנית באופיה: כאשר יעברו את ה"קליטה באמצעות מודרניזציה", שהועיד להם הממסד האשכנזי, יוכלו להצטרף אליו כאזרחים שווים זכויות.

תשובת המזרחים לטענה, שהשתתפות מלאה במרכז החברה הישראלית מחייבת עמידה במבחני הציונות והמודרניזציה, היתה, במלותיו של אריק כהן, הקביעה ש"יהדות כשלעצמה, ולא הפנמתם של ערכים, התייחסויות או דפוסי התנהגות ציוניים או 'ישראלים' כלשהם חייבת להיות תנאי מספיק" (Cohen 1983, 121) לאזרחות ישראלית מלאה. זה היה, למשל, המסר של תנועת החרות בהיותה באופוזיציה, וגם המניע העיקרי לתמיכתם של מרבית המזרחים בה מאז 1973 (שפירא 1989). עמדתו של כהנא, ששללה את ההבחנה בין אזרחים ללא-אזרחים בקרב הפלסטינים, קלעה לתחושתם זו של המזרחים באופן הישיר ביותר. שכן, כינונה הרטורי של זהות פלסטינית או "ערבית" אחת, משותפת לאזרחים וללא-אזרחים, כונן, כבתמונת ראי, גם זהות יהודית כזו – זהות אחידה שאינה תלויה באזרחות.

כאשר נפסלה רשימת כך מלהשתתף בבחירות לכנסת ה-12 צפו רבים מהפרשנים, שקולותיה הפוטנציאליים יעברו למפלגות הטרנספר



'מעצרי בית', סיפורה של אשה פלשתינאית, מאת רימונדה חווא טווייל, אדם מוציאים לאור, תל-אביב.

1978

2000. < רואים אור: דיפרנציאציה וריבוד חברתי, מאת ש.1. אייזנשטדט; מישל עזרא ספרא ובניו, מאת אמנון שמוש; דורות ורשומות – מחקרים ועיונים בהיסטוריוגרפיה הישראלית, מאת בן-ציון דינור; פואמה פוליטית, מאת עידו בסוק; ממנהומות למרידה – התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית 1929–1938, מאת יהושע פורת. < נעים, עיבוד לתיאטרון של הרומן המאהב של א.ב. יהושע, מוצג בתיאטרון חיפה, בבימוי נולה צ'לטון. < יוצא לאקרנים השועל בלול התרנגולות, סרטו של אפרים קישון, על פי המחזה משנות החמישים.

דצמבר 9 < מתה גולדה מאיר. 10 < מנחם בגין ואנואר סאדאת מקבלים את פרס נובל לשלום. 15 < אחד-עשר מחברי תיאטרון אל בלד מעבלין מואשמים בהעלאת המחזה השלום האבוב, ללא אישור הצנזורה. 16 < התפרעויות תלמידים בבית לחם ובעיירה חלחול, במחאה על הפקעת אדמות והריסת בתים. 27 < גוש אמונים מקים שתי התנחלויות לא חוקיות חדשות מצפון לירושלים, המפונות על ידי צה"ל. 28 < רפיק חלבי, כתב הטלוויזיה "לענייני ערבים מעבר לקו הירוק", מואשם בכרוז של תנועת כ"ך כי הוא "הזרוע של השמאל הפשיסטי בשידורי ישראל". < בעת דיון בכנסת בגורל אסירת ציון, אידה נודל, טוען ח"כ צ'רלי ביטון, כי "אסירי ציון יושבים בבתי הכלא ברמלה, בבאר-שבע ובשכם". כשביטון נקרא על ידי יו"ר הכנסת "לדבר לעניין", הוא כובל עצמו באזיקים למיקרופון.

+ רואים אור: בגין, ביוגרפיה מאת אביעזר גולן ושלמה נקדימון; דדו – 48 שנה ועוד 20 יום, מאת חנוך ברטוב; בתוך הבית, ספר שירים מאת ישראל פנקס; האנטישמיות בעת החדשה, מאת שמואל אטינגר; תמורות בסכסוך ישראל-ערב, מאת יהושפט הרכבי. < עיבוד לתיאטרון של מטאמורפוזת של פרנץ קפקא, מוצג בתיאטרון חיפה, בבימוי סטיבן ברקוף; הצל, מחזה מאת יבגני שוורץ, מוצג בתיאטרון באר-שבע, בבימוי יוסף מילוא; חוב בקיב, מחזה העוסק בקירוב לבבות בין יהודים לערבים, מוצג בתיאטרון חיפה, בבימוי בלה הס. < צלמי פרסום, תערוכה קבוצתית של צילומי פרסום ישראלים בגלריה הלבנה. < יוצאים לאקרנים: משפחת צנעני, סרטו של בועז דוידזון; בלבב, סרטו של יגאל בורשטיין עם גדי יגיל. < הופעת בכורה של להקת צליל מכוון: שם-טוב לוי, יצחק קלפטר ושלמה יידוב.

1979

ינואר 1 < מאה מתנחלים מאלון מורה מקימים מאהל על יד מחסום צה"ל בדרך לשכם, בתביעה לאפשר להם להקים התנחלות בהר שכם. 5 < אמנים מפגינים בתל-אביב, במחאה על כניעתו של ראש העירייה, שלמה להט, ללחץ הדתיים וחזרתו מהבטחתו לאפשר קיום הצגות בערב שבת. 25 < הסרט אקספרס של חצות, של אלן פארקר, מותר להקרנה לאחר חמישה חודשי איסור. המועצה לביקורת סרטים ומחזות נימקה את האיסור בטיעון שהסרט עלול לפגוע ביחסי ישראל-טורקיה.

+ סטודנטים ערבים מהאוניברסיטה העברית בירושלים מפרסמים כרוז תמיכה באש"ף, הקורא למרי נגד "המשטר הציוני, האימפריאליסטי-קולניאליסטי". האוניברסיטה מסרבת להיענות לתביעת חוגי הימין לסלק את הסטודנטים, אבל בפועל מרותקים שישה מהם לכפריהם בתוקף צווי ריתוק, שמוציא אלון פיקוד הצפון. < מודעות גדולות בעיתונים, בכותרת "הכו את האינפלציה" ובחתימת בכירי המשק הישראלי, קוראות ליחמה פרטית משותפת של צרכנים וספקים "להכות" את המדד "מתוך הרגשת אחריות אזרחית". < רואים אור: כוכב האפב, מאת ק. צטניק, בתרגום ערבי של אנטון שמאס; מעצרי בית, מאת רימונדה חווא טווייל, בתרגום עברי של נעמי גל. < השלכות, תערוכה של בני אפרת, במוזיאון תל-אביב. < פאולה, מחזה מאת ערן פרייס, מוצג בצוותא, בבימוי חנוך שניר; סיפור פשוט, מאת ש"י עגנון, מוצג בהבימה, בבימוי יוסי יזרעאלי. < האמן דב אורינר כולא עצמו ב"כלוב השלום" בכיכר דיזנגוף בתל-אביב.

פברואר 3 < התנגשות אלימה באוניברסיטת חיפה בין סטודנטים יהודים לערבים בעת הופעת הרב כהנא בקמפוס, בהזמנת אגודת הסטודנטים. 12 < הרצאה של ח"כ אורי אבנרי באוניברסיטה העברית בירושלים מופסקת בקריאות "בוגד, מנוול, סוכן אש"ף", ונהפכת לתגרה אלימה בין סטודנטים אנשי שמאל לאנשי כהנא. 15 < הכנסת דוחה הצעה

האחרות. אבל, בפועל, היעדרה של תנועת כך מהבחירות הביא לעלייה משמעותית בכוחן של המפלגות החרדיות דווקא. בעיירות הפיתוח, מעוזה של כך, השלישו המפלגות החרדיות, בעיקר ש"ס ואגודת ישראל, את כוחן יחסית לבחירות הקודמות, ובקרב ציבור הבוחרים כולו הן הכפילו אותו. מפלגות הטרנספר, לעומת זאת, לא שיפרו את מעמדן בעיירות הפיתוח כלל וכלל, ואילו הליכוד ומפלגת העבודה איבדו מכוחן.

על סמך נתונים אלה ניתן להסיק, אם כי אי-אפשר להוכיח בוודאות, כי מצביעים פוטנציאליים רבים של כך הצביעו בבחירות לכנסת ה-12 עבור הרשימות החרדיות. קביעה זו מעלה את השאלה: מה משותף לכך ולמפלגות החרדיות? התשובה, כך נראה לי, נעוצה בתפיסת הזהות היהודית כבסיס הבלעדי לסולידריות חברתית, ובתפיסת האינטרס היהודי כשיקול היחיד שיש להביא בחשבון לצורך פעולה פוליטית.

הקוטב היהודי בנוסחה "יהודית ודמוקרטית" מבטא תפיסה אתנור-לאומית יהודית, שיש לה שתי משמעויות חשובות: סולידריות בין כל היהודים לבין עצמם, בשל עצם היותם יהודים, והעדפת האינטרס האתנור-לאומי היהודי על פני כל אינטרס חברתי אחר – ובראש ובראשונה, על פני האינטרסים של אזרחי המדינה הפלסטינים. הקוטב הדמוקרטי בנוסחה נועד לבטא תפיסה ליברלית ולמתן במידת-מה את העדפת המדינה את האזרחים היהודים על פני הפלסטינים. ואולם, בקוטב הדמוקרטי חבוי מסר נוסף, המופנה אל המזרחים: אם השתייכות לקולקטיב היהודי, תכונה משותפת למזרחים ולאשכנזים, אינה אמת המידה היחידה שלפיה נקבע יחסה של המדינה לאזרחיה, הרי שהעדפת האשכנזים על פני המזרחים, שנעשית בהתאם לאמות מידה תרבותיות – מודרניות, הישגיות, מחויבות אידיאולוגית לציונות – יכולה להיות מוצדקת על פי קני מידה "דמוקרטיים". קריאת המפלגות החרדיות, כמו גם קריאתן של כך ושל חרות בהיותה באופוזיציה, להפיכת השיקול היהודי לבלעדי, עושה את אפליית המזרחים לבלתי לגיטימית. מסיבה זו זכו או זוכות מפלגות אלה לתמיכת רבים מהמזרחים, בעיקר אלה שנפגעו במיוחד מהאפליה.

היום, הצגת הסולידריות היהודית כעליונה על פני כל ערך אחר היא המפתח להצלחתה הגוברת והולכת של ש"ס בקרב המזרחים בעיירות הפיתוח ובשכונות. שכן, הסולידריות היהודית מלכדת בין המזרחים, עניים ככל שיהיו, לבין האשכנזים הממוקמים מעליהם בסולם החברתי-כלכלי, ומבדילה בינם לבין הפלסטינים הממוקמים מתחתם. חוכמתו הפוליטית של כהנא התבטאה באימוץ נוסחה זו, בפנייתו אל המזרחים שנפגעו והתאכזבו ממדיניותו הכלכלית של הליכוד בשנות שלטונו הראשונות. המפלגות החרדיות, וש"ס בראשן, ירשו מכהנא, מדעת או שלא מדעת, את התובנה כי תפיסת היהדות כעיקרון סולידרי בלבדי יכולה לשמש כמכשיר ארגוני יעיל בקרב ציבור הבוחרים המזרחים.

תפיסת המדינה כיהודית בלבד, ללא הסיוג הדמוקרטי, אינה חייבת להוביל בהכרח למסקנות פוליטיות קיצוניות בנוסח כהנא. כידוע, ש"ס והמפלגות החרדיות האחרות הן מפלגות מתונות מבחינה מדינית, או

שהיו כאלה במשך מרבית שנות קיומן. אולם מתינות מדינית זו, ואפילו התייחסות אוהדת למצוקת הפלסטינים – אזרחים או לא-אזרחים – נובעת באופן בלעדי מאינטרסים יהודיים, ולא מסיוגם של אינטרסים כאלה באמצעות הכרה בערכים אחרים כדוגמת הערכים הליברליים. בכך נעוץ ההבדל בין מפלגות אלה לבין המפלגות המחזיקות בנוסחה "יהודית ודמוקרטית", בעייתית ככל שתהיה. הסכנה בנוסחה היהודית-בלבדית היא, כמובן, ששיקולים אינטרסנטיים יהודיים, שאינם מסויגים על ידי כל שיקול אחר, יובילו גם את המפלגות המתונות למסקנות פוליטיות קיצוניות, כפי שאמנם מתרחש באחרונה בחוגים חרדיים מסוימים.

יואב פלד – החוג למדע המדינה, אוניברסיטת תל-אביב

1 שם הספר מתייחס לפסוק שבו מוזכרים בני ישראל מפני תושבי הארץ שיוותרו בה, אם ייוותרו, אחרי הכיבוש הישראלי: "ואם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינם בצדיכם וצררו אתכם על-הארץ אשר אתם יושבים בה" (במדבר ל"ג, 55).



'מנחה מרוקאית', שירים מאת ארון ביטון,
הוצאת עקד, תל-אביב.

למנות ועדת חקירה לבדיקת מצב זכויות האדם בשטחים. זאת, לאחר שהממשל האמריקני פרסם דו"ח על עינוי אסירים פלסטינים.¹⁶ שחקן הכדורגל, אבי כהן, מצטרף לקבוצת ליברפול באנגליה.

+ קבוצת אקדמאים, יוצאי מרוקו וצרפת, פועלת כחוג רעיוני באגף הרדיקלי של מפ"ם, ששמו "יהדות אדומה". מטרתו: "לשחרר את היהדות ולהקים חברה יהודית אמיתית, תוך חיזוק המאבק האנטי אימפריאליסטי והאנטי מערבי-נצרי", ולשתף פעולה עם עמי ערב על בסיס המכנה המשותף של תרבותם המקורית. < אלבום של רמי פורטיס נמכר בעותקים בודדים. פורטיס שר: "סגרו לו את הדלת ישר בפנים, אמרו עליו שהוא משתמש בסמים, נתנו לו שמות ואלפי כינויים, ובלי שום בושא הם צעקו כמו חולים, הדור הזה רקוב, נראה כל כך עלוב". < רואים אור: מתחים בינעדתיים בעם ישראל, מאת אברהם שטאל; שיחות על פרקי אבות ורמב"ם, מאת ישעיהו ליבוביץ; טריקו, קובץ סיפורים מאת רינו צרור. < אבן, נייבמספרים, תערוכת פרידה מסיני של דן אולמן, מוצגת בגלריה עמליה ארבל בתל-אביב; דב אורנר מציג את מוזיאון המציאותנים, בגלריה הקיבוץ בתל-אביב. < להקת גזוז, עם דני סנדרסון, גידי גוב ומזי כהן, בתוכנית תשע בכיכר.

מארס 4 < בטלוויזיה מוקרן הסרט ואדי של עמוס גיתאי, המתעד חיים משותפים של עולים ממזרח אירופה, בדווים וערבים מהגליל, בוואדי רושמייה בחיפה.¹⁰ < נשיא ארה"ב, ג'ימי קרטר, מגיע לביקור בישראל ובמצרים, במאמץ אחרון להביא לחתימה על הסכם השלום. הפגנות של גוש אמונים נגד הביקור.¹⁵ < צעיר וצעירה ערבים מחלחול נורים למוות בעת הפגנה. מתיישבים מקרית ארבע חשודים במעשה. תושבי ההתנחלות יחליטו שלא למסור את נשקם לממשל, לצורך חקירת הרצח.²⁶ < הסכם שלום בין ישראל למצרים נחתם בווינגטון.²⁸ < רן כהן, איש תנועת מוקד, נפגש באירופה עם "מנהיגים בכירים באש"ף". מצהיר כי אש"ף מוכן לקבל את רעיון המדינה הפלסטינית לצד ישראל, ולא במקומה. ההצהרה מעוררת הד ציבורי בארץ ובעולם. < מתיישבי חבל ימית חוסמים את הכניסה לעיר. תובעים הקמת צוות מומחים לסיכום תנאי פינויים מהמקום.

+ אישי ציבור בגדה ובעזה מזהירים על ידי אש"ף, שלא לנהל משא ומתן עם ישראל על תוכנית האוטונומיה. < רואים אור: פלונט, רומן מאת מנחם בן; מה שהיה מה שיש, פרקים בסוציאל-פוליטיקה ישראלית, מאת שבח וייס; אינמה, קובץ שירים, מאת חיים גורי. < משה גרשוני מציג בגלריה ג'ולי מ. עבודה אחת המורכבת מכתובת על קיר הגלריה, שבה נכתב "מי ציוני ומי לא"; התחפזות, תערוכה של מיכה אולמן בגלריה שרה לוי. תערוכה במוזיאון לאמנות בחיפה לציון 30 שנה ל"אופקים חדשים". < נפוליון חי-אומת!, גירסה חדשה למחזה של נסים אלוני ובבימויו, מוצג בתיאטרון הקאמרי; מרסייה וקאמייה, של סמואל בקט, בעיבוד של מיכל גוברין, בתיאטרון החאן. < יוצא לאקרנים יוצאים-קבוע, סרט המשך לאסקימו לימון, בבימוי בועז דוידזון.

אפריל 1 < ישראל זוכה במקום הראשון בתחרות האירוויזיון, בפעם השנייה ברציפות, עם השיר "הללויה", בביצוע גלי עטרי ולהקת חלב ודבש.⁶ < בית המשפט העליון על פעולות לא חוקיות של הפקעת אדמות הבדווים בנגב על ידי הממשלה: "זו הפרשה העגומה ביותר של הפרת הבטחה ממשלתית, שבית המשפט הגבוה נתקל בה אי פעם".¹⁰ < מטען חבלה מתפוצץ בשוק הכרמל. שלושה הרוגים ושלושים ושניים פצועים.¹⁸ < יוסף לפיד, מנכ"ל רשות השידור, פוסל את הופעתו של ההיסטוריון יגאל עילם כמנחה דיון טלוויזיוני על האוטונומיה, בטענה כי "לא ייתכן כי אדם שהביע דעה קיצונית בזכות מדינה פלסטינית ינחה דיון בנושא זה ברשות השידור". לפיד יחזור בו מהחלטתו בעקבות לחץ ציבורי, אך לא יאפשר שידור חי של התוכנית.¹⁹ < מופקעים 3,500 דונם של אדמה פרטית על יד שכם. השטח מיועד לסיפוח להתנחלות אריאל.²² < ארבעה הרוגים בהתקפת מחבלים שחדרו מן הים בנהריה. בעקבות הפיגוע יפסוק הרב עובדיה יוסף, כי ההלכה מחייבת הטלת עונש מוות על מחבלים.²⁴ < צה"ל מפנה מתיישבים שהתבצרו בגן הירק של מושב נאות סיני. הפינוי מלווה בעימותים ובהתנגשויות בין חיילים לתושבי המושב ותומכיהם.²⁶ < קבוצת נשים וילדיהן מקרית ארבע פולשת לבניין הדסה במרכז העיר חברון. הנשים מתנות את פינוין בכך שהממשלה תקבל החלטה